

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ

УДК 343.98

В. В. Кожевніков, заступник завідувача
відділу криміналістичних видів досліджень
Черкаського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України

В. В. Аксьонов, директор Черкаського
науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України

ДО ПИТАННЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАГМЕНТАРНИХ СЛІДІВ РУК

Розглянуто особливості дослідження слідів рук, які відобразилися у вигляді фрагментів. Запропоновано вирішення низки проблемних питань, які можуть поставати перед експертом на різних стадіях експертного дослідження — від ознайомлення з матеріалами, які надійшли на експертизу, до оцінки результатів дослідження і формулювання висновку.

Ключові слова: ідентифікація, папілярні лінії, папілярний узор, ознаки, мікрорельєф, пори, механізм слідоутворення, експертний експеримент.

Рассмотрены особенности исследования следов рук, отразившихся в виде фрагментов. Предложено решение ряда проблемных вопросов, с которыми эксперт может сталкиваться на различных стадиях экспертного исследования — от ознакомления с поступившими на экспертизу материалами до оценки результатов исследования и формирования вывода.

Ключевые слова: идентификация, папиллярные линии, популярный узор, признаки, микрорельеф, поры, механизм слеодообразования, экспертный эксперимент.

The features of the study of traces of hands, which were reflected in the form of a fragments, were considered. The solution of a number of problematic issues that the expert can encounter at various stages of expert research is proposed — from acquaintance with the materials that were submitted for examination to the evaluation of the results of the research and the formation of the conclusion.

Key words: identification, papillary lines, papillary pattern, symptoms, microrelief, pores, trace creation mechanism, expert experiment.

На сьогодні основні принципи дослідження, які застосовують під час проведення порождеоскопічної експертизи, у тому числі особливості проведення окремих стадій дослідження, чітко викладено в Методиці дактилоскопічного дослідження (далі — Методика) [1]. Однак на практиці на кожній зі стадій дослідження перед експертом постає низка проблемних питань, що зрештою може вплинути на формулювання висновку. Тож докладний розгляд цих питань та пропозиції щодо їх вирішення є доволі актуальними.

Питання дослідження ознак мікрорельєфу папілярних ліній на сучасному етапі висвітлювали у своїх працях видатні вчені-криміналісти Л. Є. Ароцкер, П. Д. Біленчук, Г. Л. Грановський, О. П. Дубовий, Н. І. Клименко, М. В. Салтевський та інші. Зокрема, М. В. Салтевський висловлював думку про те, що «порожоскопічних та еджеоскопічних ознак разом з ознаками макроскопічного рівня папілярних узорів завжди достатньо для створення індивідуальної сукупності» [2].

Основну увагу науковці приділили типовим дослідженням папілярних узорів. Водночас дослідження мікрорельєфу папілярних ліній потребує як додаткового дослідження, так і узагальнення результатів експертної практики.

Метою статті є висвітлення особливостей дослідження слідів рук, які відображені у вигляді фрагментів, окреслення проблемних питань, що можуть поставати перед експертом на різних стадіях експертного дослідження, розроблення пропозицій щодо їх вирішення.

Згідно з Методикою ідентифікацію особи за особливостями будови контурів папілярних ліній, формою, розміром, розташуванням та взаєморозташуванням пор проводять, коли неможливо встановити факт тотожності традиційним методом під час виконання дактилоскопічної експертизи [1, с. 56].

Часто-густо для проведення дактилоскопічної експертизи на дослідження надходять сліди рук з невеликим обсягом дактилоскопічної інформації, або такі фрагментарні сліди виявляють під час дослідження певних речових доказів з метою виявлення на них слідів рук. У другому випадку експерт під час ознайомлення з матеріалами, що надійшли на дослідження, насамперед має звернути увагу на стан і упакування надісланих об'єктів, адже бажано, щоб на дослідження вони надходили не обробленими. Така вимога зумовлена тим, що інспектор-криміналіст на місці події не завжди може правильно вибрати спосіб оброблення поверхні об'єкта (з урахуванням її властивостей), а оброблення навіть дрібнозернистими дактилоскопічними порошками (хоча в літературі такі рекомендації й трапляються) може призвести до «забивання» пор [3, с. 127]. Мало того, оброблений на місці події об'єкт потребує певних особливостей упакування з метою уникнення знищення чи пошкодження виявлених слідів.

На стадії попереднього дослідження експерт має всі можливості для з'ясування цих питань.

Іншою, не менш важливою умовою ідентифікації особи за фрагментом сліду руки є якісні експериментальні зразки її відбитків рук. Якщо під час дослідження слідів папілярних узорів за їх повного чи майже повного відображення експерту достатньо відбитків пальців рук та відтисків долонь на стандартних бланках дактилокарт, то у випадку дослідження фрагменту сліду експериментальні зразки відбитків мають бути відібрані в спосіб, аналогічний до умов механізму слідоутворення слідів чи їх копіювання [4, с. 29].

На стадії *роздільного дослідження* експерт з'ясовує наявність у фрагменті сліду традиційних загальних та окремих ознак, а також окремих ознак мікрорельєфу папілярних ліній [1, с. 59]. Причому, якщо буде встановлено, що слід відобразився нечітко, зі значними спотвореннями, або якщо мікрорельєф поверхні не дає змоги дослідити фрагмент сліду, проводити подальше дослідження недоцільно.

Під час пошуку ідентифікувальних ознак експерт має звертати увагу на такі загальні ознаки, як напрям потоку папілярних ліній та ступінь його кривизни, за якими можна в подальшому визначити ділянку папілярного узору, яким залишено цей слід, а також ураховувати інші ознаки, що зможуть вказати на певну ділянку.

Проте слід зауважити, що на стадії *роздільного дослідження* фрагментарно-го сліду руки рідко коли вдається відразу визначити ділянку руки, якою залишено слід. Водночас цей факт не повинен виключати можливість подальшого дослідження сліду. Потрібно лише враховувати, що сам процес дослідження може бути тривалішим.

Як опорні точки використовують традиційні дактилоскопічні окремі ознаки папілярного узору (розгалуження, закінчення тощо), які позначаються в першу чергу і будуть орієнтирами. Біля них визначають кілька великих відображень пор і найбільш помітні контури країв папілярних ліній [1, с. 59].

З огляду на те, що на цих окремих ознаках ґрунтуватиметься індивідуалізація невеликого за розміром сліду, його дослідження мають проводити особливо ретельно і обов'язково з використанням мікроскопа зі збільшенням від 8х до 32х.

Якість дослідження зазначених слідів залежить від таких чинників:

- професіоналізму та досвіду роботи і гостроти зору експерта;
- психологічних особливостей сприйняття експертом ідентифікувальних ознак.

Об'єктивна оцінка даних, отриманих під час дослідження залежить від здатності експерта відрізнити ознаки папілярного узору від мікроструктури слідосприймальної поверхні, від того, наскільки правильно експерт зможе визначити положення, форму і розмірні характеристики мікроознак.

Мікроскопічне дослідження має охоплювати всі деталі папілярного узору, поро- та еджеоскопічні ознаки. У процесі цього дослідження слід установити, на яких ділянках папілярних ліній зосереджено найбільшу кількість мікроознак. А отже, як зазначалося вище, таке дослідження слід починати за малого збільшення, коли в поле зору потрапляє весь слід. При значному збільшенні аналізують ознаки, що характеризують окремо взяті деталі папілярного узору і окремі ділянки самих папілярних ліній. Завершується це дослідження виявленням і аналізом поро- та еджеоскопічних ознак у сліді.

Наприкінці *роздільного дослідження* оцінюють взаємне розташування виявлених у сліду відображень пор та еджеоскопічних ознак і роблять висновок про придатність сліду для ідентифікації [1, с. 60].

Під час вирішення питання придатності сліду для ідентифікації шляхом оцінки виявлених загальних та окремих ознак з огляду на ступінь індивідуальності їх сукупності в експерта виникають певні труднощі. Ці труднощі пов'язані з тим, що в процесі слідоутворення, оброблення, копіювання сліду тощо частина мікроознак може бути втрачена, деякі ознаки можуть відтворитися зі спотворенням, частина ознак (дійсних і хибних) може з'явитися в момент утворення сліду, а частина очевидних ознак на момент дослідження буде недостатньою за обсягом. У таких випадках

визначити придатність сліду для ідентифікації за мікроознаками папілярних ліній можна лише у процесі порівняльного дослідження. Однак результат цього дослідження безпосередньо залежатиме і від якості порівняльних зразків [4, с. 30].

На стадії проведення *експертного експерименту* судовий експерт відтворює певні умови, максимально наближені до тих, у яких відбувалося формування досліджуваних об'єктів, явищ і процесів.

Як зазначає В. В. Пономарьов, дії експерта на стадії експертного експерименту переважно зосереджені на відібранні експериментальних зразків [4, с. 30]. Однак відмінність механізму отримання відбитків на дактилокарті шляхом прокатування від механізму утворення слідів на об'єкті може призвести до суттєвих відмінностей у відтворенні тих самих ознак у досліджуваному сліду та відбитку. Тому доцільно звернути увагу ще й на особливий порядок відбору експериментальних фрагментарних слідів, що дасть змогу в повному обсязі отримати саме такий фрагментарний слід (залишений відповідною частиною папілярного узору), як і той, що надано на дослідження, з аналогічним або достатньо подібним відображенням мікроознак. Цьому сприятиме дотримання таких умов проведення експерименту:

- отримання експериментальних слідів за тих самих умов і з тим самим механізмом їх утворення, за яких було залишено досліджувані сліди;
- залишення експериментальних слідів відповідною частиною потоку папілярних ліній на досліджуваному об'єкті або об'єкті, аналогічному досліджуваному за структурою;
- залишення експериментальних слідів з передбачуваною або різною силою натиску, а також з різною кількістю слідоутворювальної речовини і тривалістю контактного впливу;
- отримання кількох експериментальних слідів, залишених у максимально наближених умовах;
- відбір експериментальних слідів і відбитків слід проводити як із неочищених, так і з очищених від бруду та пилу рук особи, яку перевіряють;
- можливість вивчення мікроознак, які відтворилися в сліду в результаті експерименту, безпосередньо на об'єкті.

Якщо в подальшому дослідженні передбачатиме порівняння фрагментарного сліду руки з відбитками певної особи на основі виявленого комплексу загальних та окремих мікроознак, слід отримати кілька експериментальних зразків відбитків.

Порівняльне дослідження проводять з використанням оптичних приладів різного збільшення способом безпосереднього зіставлення ідентифікаційних ознак сліду та відбитка в зразках.

Установлення факту збігу обмеженої кількості деталей узора за їх виглядом та взаєморозташуванням не є визначальним, адже не дає змогу встановити індивідуальність їх сукупності.

У процесі порівняння в сліду можуть бути встановлені нові ознаки мікрорельєфу, які під час роздільного дослідження експерт може не врахувати або прийняти за випадкові утворення, зумовлені особливостями механізму відображення [1, с. 62].

На підтвердження зазначеного факту було зроблено відбиток (прокатування нігтьової фаланги від краю лівої латеральної зони до краю правої латеральної зони) та відтиск (прокатування від краю базисної зони до краю дистальної зони) того самого пальця руки та проведено їх порівняння між собою (рис. 1, 2, 3, 4).

Очевидним є те, що нестійкими до різних умов і механізмів утворення фрагментарних слідів є товщина папілярних ліній та відстань між ними. Також до нестійких ознак можна віднести ступінь кривизни потоку папілярних ліній (на рис. 1 та рис. 3 крутизна потоку менша ніж на рис. 2 та рис. 4).

Водночас стійкими до різних умов і механізмів утворення фрагментарних слідів є наявність, вид і взаєморозташування деталей узору (у випадку, про який йдеться, це злиття папілярних ліній) стосовно самої папілярної лінії або сусідніх папілярних ліній. Саме за цими ознаками експерт може визначити потрібну частину потоку папілярних ліній як у сліду, так і у відбитку. Це особливо важливо у випадку, коли на стадії попереднього дослідження не вдалося визначити, якою частиною залишено слід.

Мікроскопічні ознаки в проведеному експерименті мали як низку збігів (рис. 1, 2, позначки 1—8), так і деякі розбіжності (рис. 3, 4, позначки 1—7). Забігаючи наперед, слід зазначити, що під час оцінки результатів порівняння відбитка та відтиску суттєвість збіжних ознак підтвердилася стійкістю їх розташування та мала більше ідентифікаційне значення, а наявність розбіжних ознак можна пояснити процесом слідоутворення, що не вплинуло на результат оцінки.

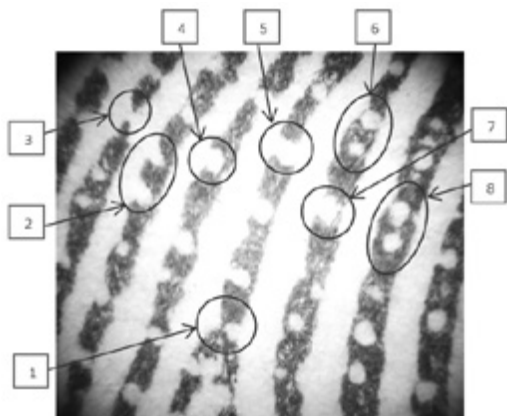

Рис. 1. Фрагмент відбитка пальця руки з прокатуванням нігтьової фаланги від краю лівої латеральної до краю правої латеральної зони з розміткою збіжних ознак

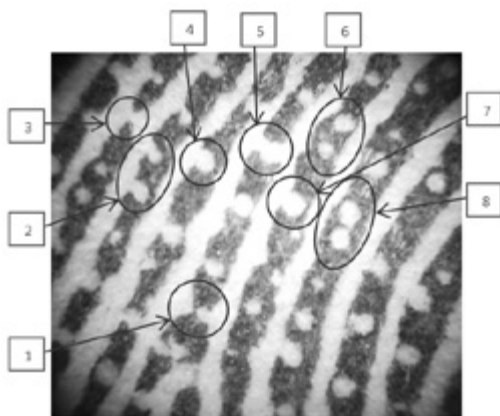

Рис. 2. Фрагмент відтиску пальця руки з прокатуванням нігтьової фаланги від краю базисної зони до краю дистальної зони з розміткою збіжних ознак

У проведеному експерименті загальна форма ознаки (злиття папілярних ліній) зі зміною механізму слідоутворення залишилася стійкою (без перетворення її, наприклад, у закінчення папілярної лінії). Однак бувають випадки, коли через відмінності в механізмі та умовах утворення порівнюваних слідів може несуттєво спотворюватися протяжність окремих деталей (рис. 3, 4).

Зокрема, у разі зменшення натиску під час отримання відбитка пальця руки конфігурація крапок спотворюється з видовжених на округлі (рис. 5, 6). Крім того, у разі збільшення натиску в процесі слідоутворення у відбитку згладжуються мікроознаки країв папілярних ліній та, як зазначалося вище, змінюється товщина папілярних ліній і міжпапілярних проміжків. Водночас зберігаються найбільш виражені потовщення і потоншення папілярних ліній, що також має значення для ідентифікації.

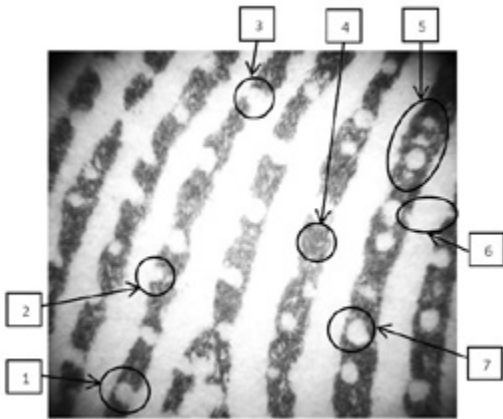

Рис. 3. Фрагмент відбитка пальця руки з прокатуванням нігтьової фаланги від краю лівої латеральної до краю правої латеральної зони з розміткою розбіжних ознак

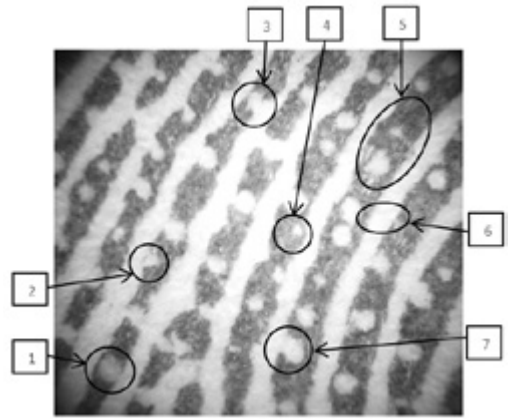

Рис. 4. Фрагмент відтиску пальця руки з прокатуванням нігтьової фаланги від краю базисної зони до краю дистальної зони з розміткою розбіжних ознак

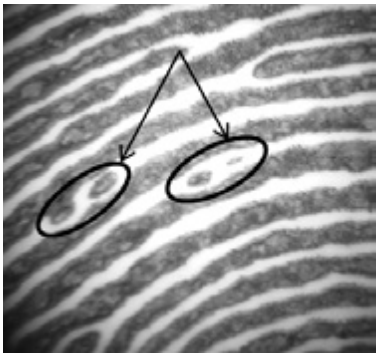

Рис. 5. Фрагмент відбитка пальця руки зі значним натиском

Рис. 6. Фрагмент відбитка пальця руки з незначним натиском

Процес порівняльного дослідження фрагментарного сліду з відповідним відбитком завершується порівнянням мікроознак, а саме конфігурації пор і країв папілярних ліній. Насамперед порівнюють розташування пор відносно збіжних деталей узору (навіть якщо це лише одна чи дві деталі), а потім їх взаємне розташування на тій самій чи на сусідніх папілярних лініях. Далі порівнюють пори відносно уявної поперечної осі лінії (ліворуч чи праворуч), зокрема їх кількість на певному відрізку, а також конфігурацію окремих пор. Не слід забувати і про мікроознаки країв папілярних ліній, оскільки пороскопічні та еджеоскопічні ознаки потрібно розглядати в сукупності, як єдиний комплекс ознак мікрорельєфу папілярних ліній. Лише у цьому випадку порівняння буде ефективним [1, с. 61].

Форму та розміри поро- та еджеоскопічних ознак, виявлених під час порівняльного дослідження, оцінюють лише візуально, що безпосередньо залежить від умінь експерта відрізнити певну характеристику ознаки від її випадкового спотворення внаслідок механізму слідоутворення. А отже, процес оцінки виявлених збіжних і розбіжних мікроознак дещо ускладнюється.

Передусім слід ураховувати ідентифікаційну значущість окремих ознак папілярного узору. Згідно з Методикою найбільшу вагомість мають такі ознаки, як містки, острівці та гачки [1, с. 32], у яких можна виокремити загальну форму, форму і величину кутів злиття чи розгалуження папілярних ліній, їх довжину та ширину. Відповідно, наявність мікроознак на одній із вагомих окремих ознак папілярного узору матиме значну ідентифікаційну значущість. Достатньо значущими є також мікроознаки, які знаходяться на окремих ознаках меншої ідентифікаційної вагомості: злиття, розгалуження, вигини, потовщення папілярних ліній тощо.

Отже, наявність на визначених окремих ознаках чи ділянках папілярних ліній ознак їх мікрорельєфу, їх чіткість, стійкість, ступінь спотворення є основними чинниками при вирішенні ідентифікаційних завдань стосовно фрагментарних слідів. Можливу відсутність частини мікроознак чи їх спотворення обов'язково слід враховувати, однак навряд чи можна буде надати чітке пояснення з цього приводу. А тому під час формування висновку експерта слід посилалися на певні процеси слідоутворення, механізми виявлення ознак тощо, що вплинули на появу одних і зникнення інших ознак. Оцінюючи результати експертного експерименту, експерт повинен прослідкувати за цим процесом. Інакше він буде змушений проводити експеримент доти, поки не встановить стійке їх відображення, що буде можливим лише тоді, коли максимально відтвориться механізм слідоутворення фрагментарного сліду, сила натиску, напрям та кількість речовини сліду. Тому питання необхідної кількості експериментальних слідів експерт має вирішувати сам у кожному конкретному випадку дослідження.

Оцінка результатів порівняльного дослідження цілком залежить від наявної індивідуальної сукупності ознак і дає змогу експерту вирішити два основних взаємопов'язаних питання, а саме:

- придатність досліджуваного фрагментарного сліду для ідентифікації (висновок ґрунтується на основі якісно-кількісної оцінки сукупності ознак, які відобразилися в сліду, а також тих, які виявлено в процесі їх порівняльного дослідження з ознаками в експериментальних слідах);
- наявність тотожності індивідуальної сукупності ознак у досліджуваному сліду та в експериментальних слідах (висновок ґрунтується на підставі їх збігу).

Висновок у категоричній позитивній формі свідчить про те, що встановлено ідентифікацію конкретної особи за фрагментарним слідом папілярного узору.

Проте існує низка причин, які не дають змоги експерту вирішити ці питання в категоричній формі. Висновок експерта про неможливість вирішення певного питання може бути зумовлений тим, що:

- на дослідження надано фрагментарний слід папілярного узору неналежної якості (слід відображено не чітко; відсутні деталі папілярного узору, малий обсяг дактилоскопічної інформації, більшість мікроознак відобразилися в сліду зі значними спотвореннями);
- експерту не вдалося локалізувати частину потоку папілярних ліній, якою залишено досліджуваний фрагментарний слід;
- експерт не відтворив механізм утворення наданого сліду, унаслідок цього не вдалося отримати експериментальні зразки необхідної якості;
- експерт не володіє достатніми теоретичними знаннями, професійними навичками та практичним досвідом для вирішення такого складного ідентифікаційного завдання [4, с. 34].

При цьому, як зазначалося вище, той факт, що поставлене перед експертом ідентифікаційне завдання може бути і не вирішено, він встановлює ще на стадії роздільного дослідження, під час вирішення питання про придатність сліду для ідентифікації. І лише в процесі зіставлення досліджуваного фрагментарного сліду і експериментальних зразків експерт може остаточно вирішити питання про можливість або неможливість ідентифікації певної особи за наданим слідом.

Підсумовуючи викладене вище, слід зазначити:

- повністю відтворити процес слідоутворення досліджуваного фрагменту сліду під час отримання порівняльного матеріалу практично неможливо, оскільки мікроознаки в процесі слідоутворення зазнають значних змін;
- неможливо провести ідентифікаційне дослідження фрагментарного сліду лише за пороскопічними ознаками незалежно від інших ознак;
- поро- та еджеоскопія як самостійні способи ідентифікації практично не застосовують, адже при всій відмінності форм і розмірних характеристик їх відображення в слідах зовні схожі, і відшукати досліджувані мікроознаки в експериментальних слідах серед сотень і тисяч інших навряд чи вдасться;
- під час дослідження фрагментарних слідів папілярних узорів важливе ідентифікаційне значення має дослідження мікроознак.

Практична реалізація розглянутих у цій статті питань має сприяти зменшенню можливих експертних помилок під час дослідження фрагментарних слідів рук та покращити якість дослідження таких слідів, які у більшості випадків наперед визнаються необґрунтовано непридатними для ідентифікації, що фактично виключає можливість їх подальшого дослідження з метою ідентифікації за ними особи.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. *Методика дактилоскопічної експертизи. Експертна спеціальність 4.6 «Дактилоскопічне дослідження»* / [укл. Жолтанська І. І., Кузнецов В. А., Щавелев А. В. та ін.]. — К. : ДНДЕКЦ МВС, 2014. — 119 с.
2. *Салтевський М. В.* Криміналістика : підручник : у 2-х ч. / М. В. Салтевський. — Ч. 1. — Харків : КонСУМ, Основа, 1999. — 416 с.
3. *Криміналістичне дослідження слідів рук : наук.-прак. посіб.* / [Дубовий О. П., Лукашенко В. Я., Рибалко Я. В. та ін.] ; за ред. Я. Ю. Кондратьєва. — К. : Атіка, 2000. — 152 с.
4. *Пономарев В. В.* Современная методика исследования папиллярных узоров при их фрагментарном отображении в следе / В. В. Пономарев // Эксперт-криминалист. — 2009. — № 2. — С. 28—34.
5. *Ароцкер Л. Е.* Неточное определение участка папиллярного узора ведет к ошибке / Л. Е. Ароцкер, Г. Л. Грановский // Практика криминалистической экспертизы. — 1961. — № 1-2. — С. 195—198.
6. *Баканова Л. П.* Дактилоскопические исследования : учеб. пособ. / Л. П. Баканова. — Ташкент : ТВШ МВД СССР, 1980 — 52 с.
7. *Клименко Н. І.* Дактилоскопія як галузь криміналістичної техніки та її сучасні проблеми / Н. І. Клименко // Использование дактилоскопической информации в раскрытии и расследовании преступлений: проблемы и пути совершенствования : сб. матер. межд. науч.-практ. конф. — К. : ГНИЭКЦ МВД Украины, 2005. — С. 26—30.
8. *Криміналістика (криміналістична техніка) : курс лек.* / [Біленчук П. Д., Гель А. П., Салтевський М. В., Семаков Г. С.]. — К. : МАУП, 2001. — 216 с.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2018 р.